

ЩОДО СУТНОСТІ РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**ON THE ESSENCE OF THE DECISION OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE****Воронов Д.О., помічник адвоката***Адвокатське об'єднання «Мозильницький та партнери»,
аспірант**Донецький національний університет імені Василя Стуса*

Стаття присвячена дослідженню сутності рішення Конституційного Суду України (КСУ) як акту органу конституційної юрисдикції, що має особливий характер з-поміж інших актів КСУ.

У ході дослідження сформульовано змістовне визначення поняття рішення КСУ, яке слід трактувати як акт Суду, який є якісним результатом конституційного провадження, що ухвалюється Сенатом за результатами розгляду справ за конституційними скаргами, а також Великою палатою за результатами розгляду справ за конституційними поданнями щодо конституційності законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та щодо офіційного тлумачення Конституції України, а також за результатами розгляду справ за конституційними скаргами у разі відмови Сенату в розгляді справи за конституційною скаргою на розсуд Великої палати.

Окрім того, визначено основні ознаки рішення КСУ, які відрізняють його від інших актів КСУ. Також автором стверджується, що рішення КСУ мають складну змішану правову природу, яка органічно поєднує прецедентний характер із нормативно-правовим, несуть в собі юридичні характеристики на рівні норм Конституції, оскільки здатні їх конкретизувати, впливають на найважливіші суспільні відносини.

Автором зроблено висновок про те, що сутність рішення КСУ розкривається через два його розуміння: широке та вузьке.

Так, у статті розкривається вузьке розуміння сутності рішення КСУ, яке полягає в уособленні процесуальної форми результату інтелектуальної діяльності суддів КСУ, що легітимізує та санкціонує їх спільну думку, за яку проголосувала встановлена законом кількість суддів КСУ, перетворюючи її на обов'язковий, остаточний та неоскаржуваний правовий акт.

Разом з тим, встановлено, що у широкому розумінні сутність рішення КСУ поглинається сутністю конституційного контролю і розкривається через призму призначення рішення КСУ як реалізація повноважень Суду щодо вирішення найважливіших суспільних питань, пов'язаних із забезпеченням верховенства Конституції України, шляхом перевірки та оцінки правових актів на відповідність Конституції України, а також через тлумачення самих норм Конституції України.

Ключові слова: рішення Конституційного Суду України, сутність рішення Конституційного Суду України, функція рішення Конституційного Суду України, правова природа, ознаки рішення Конституційного Суду України.

The article is devoted to the study of the essence of the decision of the Constitutional Court of Ukraine (CCU) as an act of a body of constitutional jurisdiction, which has a special character among other acts of the CCU.

The study formulated a meaningful definition of the CCU decision, which should be understood as an act of the Court, which is a qualitative result of constitutional proceedings, adopted by the Senate based on constitutional complaints, and the Grand Chamber on constitutional review and other legal acts of the Verkhovna Rada of Ukraine, acts of the President of Ukraine, acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, legal acts of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea and on official interpretation of the Constitution of Ukraine, as well as at the discretion of the Grand Chamber.

In addition, the main features of the decision of the CCU that distinguish it from other acts of the CCU are identified. Also, the author argues that the decisions of the CCU have a complex mixed legal nature, which organically combines precedent with the normative, have legal characteristics at the level of the Constitution, as they can specify them, affect the most important social relations.

The author concludes that the essence of the CCU decision is revealed through its two understandings: broad and narrow.

Thus, the article reveals a narrow understanding of the essence of the CCU decision, which is to embody the procedural form of the result of intellectual activity of CCU judges, which legitimizes and authorizes their common opinion, voted for by the statutory number of CCU judges, making it mandatory, final and undisputed legal act.

However, it is established that in a broad sense the essence of the CCU decision is absorbed by the essence of constitutional control and revealed through the prism of the CCU decision as the exercise of the Court's powers to address major public issues related to compliance with the Constitution of Ukraine, as well as through the interpretation of the norms of the Constitution of Ukraine.

Key words: decision of the Constitutional Court of Ukraine, essence of the decision of the Constitutional Court of Ukraine, function of the decision of the Constitutional Court of Ukraine, legal nature, features of the decision of the Constitutional Court of Ukraine.

Постановка проблеми. Рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ, Суд) є основним інструментом конституційного контролю, що забезпечує верховенство Конституції України. Саме завдяки компетенції КСУ розглядати конституційні подання та конституційні скарги, що передбачена Законом України «Про Конституційний Суд України» (далі – Закон № 2136-VIII), Суд має можливість перевіряти правові акти на їх відповідність Конституції України, здійснювати офіційне тлумачення норм Конституції України та виносити відповідні рішення.

Дослідження сутності та правової природи рішень КСУ свідчить про особливий характер цих актів. При встановленні обсягу можливості КСУ своїми рішеннями впливати на фундаментальні суспільні відносини, неможливо обійти аналіз сутності самого рішення Суду, як найдієвішого інструменту конституційного контролю, оскільки такий аналіз є вкрай важливим для розвитку вітчизняного праворозуміння феномену виконання рішень КСУ.

Мета статті – встановлення сутності рішення Конституційного Суду України як акту органу конституційної юрисдикції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності та правової природи рішень КСУ прямо чи опосередковано присвятили свої праці вчені К.Б. Айріян, М.І. Козюбра, В.П. Непийвода, І.В. Непийвода, Н.А. Орловська, І.М. Петрів, І.О. Сквірський та інші науковці. Окрім того, вивчення вказаного питання неможливе без аналізу праць вчених, які займалися питанням сутності та функцій права загалом. Це Л.І. Заморська, О.М. Миронець, С.М. Прилипка, В.І. Прокопенко, О.М. Сидоренко та інші дослідники.

Виклад основного матеріалу. Законодавцем закріплено за КСУ ряд виключних компетенцій, відображених у Конституції України та Законі № 2136-VIII, які спрямовані на здійснення конституційного судочинства. З метою реалізації означених компетенцій законодавцем також передбачені певні процесуальні форми здійснення Судом таких повноважень.

Так, на виконання повноважень КСУ, закріплених у ст. ст. 150, 151, 151-1 Конституції України та ст. 7 Закону № 2136-VIII [1], Суд є компетентним постановляти відповідні акти КСУ, кожен з яких є належною процесуальною формою реалізації відповідної компетенції Суду.

У процесі здійснення дослідження є важливим не тільки вивчення та аналіз легальних положень, що його регламентують, але й аналіз самої сутності та правової природи такого акту Суду, як рішення КСУ, а також дослідження його місця серед інших актів КСУ. Адже тільки розуміючи сутність певного правового явища, ми отримуємо можливість його впорядкування та вдосконалення, порівняння доктринального розуміння із легально закріпленим.

Говорячи про сутність рішень КСУ, слід розуміти, що категорія «сутність» є філософською та широкою, що охоплює всі сфери соціального буття, оскільки нерозривно пов'язана із інтелектуальною діяльністю саме людини, яка сприймає світ через свій розум. Сприйняття світу, зокрема, відбувається через аналіз оточуючого, пошук системності та закономірностей, які у свідомості людини нерозривно пов'язані із пошуком призначення та мети існування таких систем.

Логічно, що саме через нерозривне поєднання глибинної структури та будови певної системи (об'єкти, явища, відносини тощо) та процесу пошуку мети її існування та приналежності людиною – розкривається поняття «сутності».

Доречно зауважити, що розкриття сутності певного юридичного поняття, процесу або відносин повинно базуватися на ознаках загальних правових категорій «сутності права» та «функцій права».

Відповідно до словника української мови, «сутністю» називають: найголовніше, основне, істотне в кому-, чому-небудь; суть, зміст. У філософії – головне, визначальне в предметі, що зумовлене глибинними зв'язками й тенденціями розвитку і пізнається на рівні теоретичного мислення [2].

На думку Л.І. Заморської, питання про сутність права та його призначення в житті суспільства безпосередньо пов'язане з його функціями. Як зазначає автор, «саме правові функції відображають легітимність діючої влади, загальносоціальну спрямованість діяльності держави, оскільки право покликане забезпечувати інтереси всіх членів суспільства й кожного з них зокрема. Отже, право повинно бути найбільш ефективним соціальним регулятором, визначати можливу й обов'язкову поведінку в цьому суспільстві» [3, с. 3].

Слушно також є встановлення автором якісних характеристик функцій права, серед яких заслуговує на увагу думка про те, що функція права зумовлена його сутністю й визначається призначенням у суспільстві, проте «функція не є лише проявом іманентних якостей сутності, її не можна розглядати тільки як їх «проєкцію». Не можна механічно зв'язувати функції й сутність права; функція права має певний ступінь незалежності» [3, с. 4].

Як влучно зазначає О.М. Миронець, найбільш розповсюдженим є підхід, відповідно до якого функціями права є «основні напрямки впливу права на суспільні відносини» [4, с. 70]. Можна погодитись із думкою науковця про те, що у функціях права відображається його активна роль, оскільки саме напрямки правового впливу виражають роль права у суспільному житті та регулюванні відносин у суспільстві, а метою такого впливу є впорядкування суспільних відносин. Сутність права визначає саме напрями впливу, у яких набувають свого розкриття його соціальне призначення і природа [4, с. 70].

О.М. Сидоренко розглядає сутність права з двох сторін: регулятивно-компромісної, яка забезпечує порядок, соціальне примирення, соціальну стабільність, і ціннісно-нормативної, яка забезпечує свободу, справедливість та рівність [5, с. 8].

Як зазначає С.М. Прилипко, «у загальній теорії права під категорією «функції права» розуміють основні

напрямки їх впливу на суспільні відносини з метою упорядкування останніх. Сутність і соціальне значення права знаходить свій прояв саме у функціях. Вони відбивають основні напрямки впливу права на суспільні відносини й поведінку людей, дозволяють надати узагальнюючу характеристику дії юридичних норм, що зумовлено його соціальним призначенням» [6, с. 1].

На думку В.І. Прокопенко, термін «функція» означає «обслуговування», «діяльність». Так, якщо під методом правового регулювання розуміти спосіб впливу на суспільні відносини, то функції права виступатимуть як основні напрямки такого впливу, що відображають його призначення [7, с. 23].

Таким чином, спираючись на розуміння сутності права та функцій права, можна визначити, яку функцію виконує рішення КСУ та на що спрямований його правовий вплив, що і дасть змогу розкрити сутність рішень КСУ.

Розпочати встановлення сутності рішень КСУ слід з аналізу безпосередньо законодавчих актів, що регулюють діяльність саме КСУ, зокрема, шляхом встановлення поняття «рішення КСУ» та розкриття основних його ознак.

Так, відповідно до ст. 83 Закону № 2136-VIII, Суд ухвалює рішення, надає висновки, постановляє ухвали, видає забезпечувальні накази. Акти з питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, Суд ухвалює у формі постанови.

З огляду на зазначені вище положення Закону № 2136-VIII, акти Суду можна умовно поділити на ті, що пов'язані із конституційним провадженням, та ті, що з ним не пов'язані.

До актів Суду, що безпосередньо є результатом конституційного провадження, віднесено рішення Суду.

Останні можуть ухвалюватися Сенатом за результатами розгляду справ за конституційними скаргами, а також Великою палатою за результатами розгляду справ за конституційними поданнями щодо конституційності актів, перелічених у п. 1 ч. 1 ст. 84 Закону № 2136-VIII, та щодо офіційного тлумачення Конституції України. Окрім того, означеною нормою встановлено, що Великою палатою можуть ухвалюватися також рішення за результатами розгляду справ за конституційними скаргами у разі відмови Сенату у розгляді справи за конституційною скаргою на розсуд Великої палати.

Конституційним поданням, відповідно до ч. 1 ст. 51 Закону № 2136-VIII, є подане до Суду письмове клопотання щодо визнання акта (його окремих положень) неконституційним та офіційного тлумачення Конституції України.

Конституційною скаргою, згідно з ч. 1 ст. 55 Закону № 2136-VIII [1], є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу.

Спираючись на зазначені норми Закону № 2136-VIII, можна сформулювати змістовне визначення поняття рішення КСУ.

Так, рішенням КСУ слід називати акт Суду, який є якісним результатом конституційного провадження, що ухвалюється Сенатом за результатами розгляду справ за конституційними скаргами, а також Великою палатою за результатами розгляду справ за конституційними поданнями щодо конституційності законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та щодо офіційного тлумачення Конституції України, а також за результатами розгляду справ за конституційними скаргами у разі відмови Сенату в розгляді справи за конституційною скаргою на розсуд Великої палати.

Із цього поняття можна визначити основні ознаки рішення КСУ, які відрізняють його від інших актів КСУ:

1) ухвалюється виключно Великою палатою та Сенатом; 2) ухвалюються від імені КСУ; 3) ухвалюється за результатами розгляду справ за конституційними поданнями та конституційними скаргами; 4) є якісним результатом конституційного провадження; 5) є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені.

У дослідженні сутності рішень КСУ неможливо обійти стороною питання правової природи рішень Суду, бо, як зазначає І.О. Сквірський, «відсутність визначеності в розумінні юридичної сили та правової природи рішень Конституційного Суду негативно впливає не тільки на авторитет єдиного органу конституційної юрисдикції, але й несприятливо впливає на весь правотворчий та правозастосовчий процес в цілому» [8, с. 20]. Сутність рішення КСУ може бути встановлена завдяки відповіді на питання «чим насправді є рішення конституційного суду: правозастосовчими актами, судовими прецедентами, конституційною доктриною, правовими преюдиціями, нормативними актами чи особливими джерелами конституційного права» [8, с. 20].

Вченими В.П. Непийводою та І.В. Непийводою проведено глибокий аналіз правової природи рішень КСУ у порівнянні із діяльністю Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), в ході якого встановлено, що судовий прецедент є фактичним, «неформальним» джерелом права України, а свої ознаки як джерела права він безпосередньо виявляє у рішеннях КСУ за результатами розгляду справ за конституційними поданнями [9, с. 367].

Як зазначають науковці, оскільки ті норми правових актів, що стали предметом розгляду КСУ, не можна розуміти інакше, як їх розтлумачив Суд у своїх рішеннях, та які є обов'язковими не лише для усіх судів держави, а й для всіх інших суб'єктів, то з цього випливає органічна єдність норм Конституції України та норм інших правових актів, які стали предметом тлумачення, із правовими позиціями КСУ, що містяться в його рішеннях. А тому, на думку вказаних вчених, це безпосередньо вказує на те, що такі рішення є джерелом права України [9, с. 367].

На думку Н.А. Орловської, й ті рішення КСУ, якими визнано неконституційними нормативно-правові акти або окремі їх положення, також слід розглядати як джерело права [10, с. 42].

Натомість, М.І. Козюбра, загалом погоджуючись із такою позицією, зауважує, що згадані рішення є джерелом права до моменту внесення відповідних змін у нормативно-правовий акт або прийняття нового акта [11, с. 163], що все ж таки відповідає загальній концепції правової системи України та не робить судовий прецедент легальним джерелом права в Україні [9, с. 367].

Питання щодо визнання судового прецеденту в українському праві фактичним джерелом права є дискусійним. Безпосередньо таким може визнаватися рішення ЄСПЛ, про що вказано у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», яким передбачено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, а також практику ЄСПЛ саме як джерело права.

На думку В.П. Непийводи та І.В. Непийводи, європейські держави, а серед них і Україна, рухатимуться у напрямі моделі мішаної правової системи. На цей час системи, найближчі до такої моделі, успішно діють у країнах Північної Європи. Хоч кореняться в романо-германській правовій традиції, вони надають доволі широкий простір для функціонування прецеденту як джерела права [9, с. 367]. З цієї думкою можна погодитися, бо рішення КСУ фактично використовуватимуться саме як джерело права, оскільки є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені.

І.М. Петрів зазначає, що рішення КСУ мають нормативно-правову природу, впливають на найважливіші суспільні відносини, розраховані на всіх учасників пра-

вовідносин, мають загальнообов'язковий та остаточний характер [12, с. 150].

Таким чином, рішення КСУ мають складну змішану правову природу, яка органічно поєднує прецедентний характер із нормативно-правовим, несуть в собі юридичні характеристики на рівні норм Конституції, оскільки здатні їх конкретизувати, впливають на найважливіші суспільні відносини.

Відповідно до Закону № 2136-VIII, КСУ ухвалює від імені України рішення, по-перше, за результатами розгляду конституційного провадження щодо визнання акта (його окремих положень) неконституційним; по-друге, за результатами розгляду конституційного провадження щодо офіційного тлумачення Конституції України; по-третє, за результатами розгляду конституційного провадження за конституційними скаргами. Тому рішення КСУ є фінальним результатом інтелектуальної діяльності суддів КСУ, у процесі розгляду конституційних подань та конституційних скарг, що ухвалюються у передбачений Законом спосіб від імені України. З огляду на вузьке розуміння рішення КСУ, останнє має функцію легітимізації та санкціонування спільної думки суддів КСУ, що надає їй обов'язковий, остаточний та неоскаржуваний характер.

Однак, якщо розглядати рішення КСУ в широкому розумінні через призму його призначення та напрямів впливу, які спрямовані на впорядкування, регулювання та охорону певних суспільних відносин, то слід вказати, що рішення КСУ здатне впливати на найважливіші суспільні відносини, безпосередньо пов'язані із забезпеченням верховенства Конституції України.

Вказане вище підтверджується тим, що конституційні провадження із розгляду конституційних подань та скарг завжди мають відношення безпосередньо до перевірки та оцінки правових актів на відповідність Конституції України, а також до тлумачення самих норм Конституції України.

З означеного можна зробити висновок, що ухвалення рішення КСУ є складовою частиною конституційного контролю, оскільки останній переважно розкривається саме через процес перевірки та оцінки правових актів на відповідність Конституції України, а також через тлумачення самих норм Конституції України.

Як слушно зауважує К.Б. Айрян, «сутність конституційного контролю реалізується вирішенням двох завдань: 1) визначення конституційності правових актів органів державної влади – відповідності юридичних актів і дій органів держави чинній конституції; 2) позбавлення юридичної сили неконституційного акта, визнання акта недійсним» [13, с. 73].

Слід зазначити, що на нашу думку, зводити сутність конституційного контролю виключно до реалізації двох вказаних завдань є спрощенням або звуженням його призначення, однак згадані аспекти, дійсно, частково розкривають сутність конституційного контролю.

Сутність рішення КСУ у широкому розумінні поглинається сутністю конституційного контролю, і вони співвідносяться як частина та ціле. Дана думка підтверджується тим, що ухвалення рішення КСУ за результатами відповідних конституційних проваджень і є частиною конституційного контролю, є його етапом.

А тому, з метою більш глибокого розкриття теми, в подальших дослідженнях доцільно приділити увагу дослідженню саме співвідношенню сутності рішення КСУ та сутності конституційного контролю, детально розкривши її основні аспекти. Таке подальше дослідження дасть змогу встановити глибинні зв'язки між вказаними поняттями, що надасть можливість укріпити теоретичну базу у сфері розуміння природи актів органу конституційної юстиції.

Висновки. Таким чином, сутність рішення КСУ розкривається через два його розуміння: широке та вузьке.

У вузькому розумінні сутність рішення КСУ полягає в уособленні процесуальної форми результату

інтелектуальної діяльності суддів КСУ, що легітимізує та санкціонує їх спільну думку, за яку проголосувала встановлена законом кількість суддів КСУ, перетворюючи її на обов'язковий, остаточний та неоскаржуваний правовий акт.

У широкому розумінні сутність рішення КСУ поглинається сутністю конституційного контролю і розкривається

через призму призначення рішення КСУ як реалізація повноважень Суду щодо вирішення найважливіших суспільних питань, пов'язаних із забезпеченням верховенства Конституції України, шляхом перевірки та оцінки правових актів на відповідність Конституції України, а також через тлумачення самих норм Конституції України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Білодіда І.К. Словник української мови : в 11 т. Київ : Академія наук Української РСР. Інститут мовознавства. Наукова думка, 1970–1980. Т. 9. 860 с. URL: <http://ukrlit.org/slovnnyk/%D1%81%D1%83%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>.
3. Заморська Л.І. Функції права: змістовно-теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. № 6. С. 3–9. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2015/3.pdf.
4. Миронець О.М. Щодо класифікації функцій права в сучасній Україні. *Наука і молодь. Гуманітарна серія. Правознавство*. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/NM/article/viewFile/3282/3234>.
5. Сидоренко О. М. Нормативність догми права. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4070/Sudorenko%20O.%20M.%20Normativnist6%20dogmu%20prava.pdf;jsessionid=51EA759A8242D25F4A091ACC79346F71?sequence=1>.
6. Прилипко С.М. До питання визначення функцій права соціального забезпечення. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10620/1/Prelepko.pdf>.
7. Прокопенко В.І. Трудове право України : Підручник. Харків : Консум, 1998. 340 с.
8. Сківський І.О. Правова природа рішень конституційного суду України як нормативно-доктринального феномена. *Вісник Запорізького національного університету*. № 2. 2011. С. 19–26. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2011/2011-lav-2-2.pdf>.
9. Непийвода В.П., Непийвода І.В. Діяльність судів найвищого рівня – чинник утвердження прецеденту як джерела права України. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 365–369.
10. Орловська Н.А. Джерела кримінального права України: актуальні питання сучасного контексту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. 2014. № 2. С. 39–45.
11. Козюбра М.І. Загальна теорія права. Київ : Ваіте, 2015. 394 с.
12. Петрів І.М. Удосконалення механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції : дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.02. *Національний університет цивільного захисту України*. Харків, 2020. 234 с. URL: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/disPetriv.pdf>.
13. Айріян К.Б. Конституційна скарга як форма звернення до органу конституційної юрисдикції. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. *Національна академія внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України*. Київ, 2015. 267 с.